

Ortaçağ'da Anadolu'nun Eğitim Mekânları: Selçuklu Medreseleri-Darüşşifalarından Örnekler

Educational Sites in the Middle Ages of Anatolia: Samples of Seljuk Madrasas and Hospitals

Nermin Şaman Doğan*

ÖZ: Anadolu Selçuklu döneminde siyasi, sosyal ve kültürel açıdan Konya, Kayseri ve Sivas en önemli kentlerdir. Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum, Kırşehir, Amasya ve Tokat gibi merkezlerde çok sayıda askeri, dini ve sivil/sosyal yapı inşa edilmiştir. Sivil yapılar içinde eğitim-öğretim ve sağlık yapıları olan medreseler yerleşim merkezlerinin en anıtsal örnekleridir. Üniversite düzeyindeki eğitim kurumları olan medreseler dönemin hükümdarları, vezirleri, devlet adamları ya da ailesi (eşi, kızı, kız kardeşi vb.) tarafından inşa edilmiştir. Ekonomik gücü iyi olan halktan kişiler de medrese yaptırarak eğitime katkı sağlamışlardır. Kentlerdeki medrese sayısının çokluğu/çeşitliliği, bilgi birikiminin artmasına ve eğitim düzeyinin yükseliğine işaret etmektedir. Medreseler ile aynı planda kurgulanan darüşşifalar/hastaneler, bazı örneklerde tıp medresesi ile bitişik ya da iki işlevi (eğitim-hastane) birlikte üstlenmektedir. Medreselerdeki eğitim dini ve pozitif bilimler olarak ayrılmaktadır. İslam dünyasında ve Ortaçağ Anadolu'sunda medreselerin tümü vakıflar yoluyla finanse edilmişlerdir. Bu bağlamda kuruluş ve işleyiş açısından günümüzün vakıf üniversiteleri ile benzerlik kurulabilir. Medreselerin kitabeleri ile vakfiyeleri yapıların konumu ve çevresi, eğitim türü, öğrenci ve eğitimcilerin nitelikleri hakkında bilgiler vermektedir.

Anahtar Sözcükler: Anadolu, Selçuklu, Eğitim, Medrese, Darüşşifa/Hastane

ABSTRACT: Konya, Kayseri and Sivas are the most important cities in Anatolian Seljuks period with respect to political, social, and culture. Numerous military, religious, and civil buildings were constructed in such centers as Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum, Kırşehir, Amasya, and Tokat. The madrasas that have Education-Instruction and Health Institutions in the civil architecture are the most striking monumental samples of the settlement centers. The madrasas that are the educational institutions at tertiary level were constructed by sultans, viziers, and statesmen of the era. The fact that the number and the variety of madrasas in the cities indicate the accumulation of knowledge and the level of education. The hospitals designed the same way as madrasas are either next to medicine madrasas or take over the two duties (education-hospital) together. The education in madrasas varies in religious and positive science perspectives. All of the madrasas were financed by endowed charities in Islamic world and in Anatolia in the middle age. Within this concept, it is similar to funded universities nowadays. The inscriptions and endowments of madrasas reflect the status and the environment of the buildings, education type, qualities of students and educators.

Keywords: Anatolia, Seljuks, Education, Madrasas, Hospital.

GİRİŞ

Anadolu'da 1071 Malazgirt Savaşı zaferiyle Türkleşme- İslamlaşma süreci başlamış, öncelikle fethedilen kentlerin imarına yönelerek yeni bir kimlik kazandırılmaya çalışılmıştır. Selçuklular 12. yüzyılın ortalarından itibaren fethedilen yerleşimlerde gereksinim duyulan askeri, dini ve sosyal işlevli yapıların inşasıyla bayındırlık faaliyetlerini yürütmüştür. Kentlerde fethi izleyen ilk yıllarda güvenlik nedeniyle öncelikle kalenin/sur duvarlarının ve burçlarının yapımı- onarımı, yönetimle ilgili sarayın ve ibadet için bir caminin yapılması öncelenmiştir (İbn Bibi, 1996a).

Ortaçağ Anadolu'sunda Selçuklu ve Beylikler döneminin eğitim- öğretim kurumları camiler, tekke ve zaviyeler ile medreseler olarak üç grupta incelenebilir (Aktaş Yasa, 2002; Ünan, 2006). Medreseleri konu alan çalışmamızda, Konya, Kayseri ve Sivas şehirlerinden altı örnek (ikisi darüşşifa/hastane) seçilerek, özellikle kitabe ve vakfiye gibi dönem kaynakları

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, e. posta: nerminsd@hacettepe.edu.tr

(birinci el kaynaklar) üzerinden okumalar yapılacak, dönemin eğitim anlayışı belirlenmeye çalışılacaktır.

Kuruluş ve yükselme sürecinde ivme kazanan kentlerin imarı/yapıların inşasıyla birçok kurumun geliştiği gözlenmektedir. Selçukluların eğitim ve sağlık yapıları çoğunlukla kentlerdeki halkın yaşam alanında, ticaret dokusunun içinde bulunmaktadır. Yerleşim merkezlerinin özelliklerine göre (başkent vb.) eğitim yapılarının yeri, boyutu, sayısı, türü ve işlevleri değişebilmektedir. Selçuklu döneminde, ilkokul düzeyindeki mektepler ile çok sayıda üniversite seviyesinde medreseler vardır. Mekteplerin çoğu günümüze ulaşmamıştır. Buna karşın, çok iyi durumda olan medreseler şehirlerin en anıtsal yapılarıdır.

Selçuklu döneminde, eğitim ve sağlık yapılarının ilk örnekleri Anadolu dışındaki İslam coğrafyasında görülür. Medreselerin ilk örneklerinin Gazneliler (963-1187), daha sonra Büyük Selçuklu (1040-1157) döneminde Sultan Melikşah'ın veziri Nizamü'l- Mülk tarafından 1067 yılında yaptırıldığı kabul edilmektedir (Baltacı, 1976; Sayılı, 1948; Kuran, 1969). Kaynaklarda Bağdat'taki Nizamiye Medresesi'nde yeni bir müderrisin ilk dersi için törenler düzenlendiği, devrin ileri gelen devlet adamları, şairleri, bilginleri, sanatçıları ile bazen de halifenin katıldığı ve müderrisi öven konuşmaların yapıldığı anlatılmaktadır (Kuran, 1969; Spuler, 1988).

Anadolu'daki medreselerin ilk örnekleri Artuklu ve Danişmentli kültür çevrelerinde karşımıza çıkmaktadır (Kuran, 1969; Altun, 1978). Artuklular Diyarbakır, Harput, Mardin, Urfa, Danişmentliler Amasya, Çorum, Kırşehir, Malatya, Niksar, Sivas, Tokat, gibi merkezlerde hâkimdir. Bir başka deyişle, Artuklular Güneydoğu Anadolu, Danişmentliler Orta, Doğu ve kısmen Karadeniz bölgelerinde yerleşmiştir. Coğrafyanın farklılığı medreselerin plan şemalarını da etkilemiştir. Türkiye'nin en sıcak kentleri olan Diyarbakır, Mardin ve çevresindeki medreselerde açık ve büyük bir avlu tercih edilirken, Tokat, Niksar ve Konya gibi merkezlerde karasal iklimin yaşanması nedeniyle bazı medreselerde avluların üzeri kapatılmıştır.

İslam dünyasında ve Ortaçağ Anadolu'sunda medreselerin tüm ihtiyaçları vakıflar tarafından karşılanmaktadır. Medreselerin işleyişi tüzük niteliğinde düzenlenen vakfiyelerle belirli bir kurala bağlanmıştır (Kuran, 1969; Ünan, 2006; Yüksel, 2006)). Bu bağlamda medreseler ile günümüzde yaygınlaşan özel/vakıf üniversiteleri arasında paralellik kurmak mümkündür. Özgün bilgiler içeren vakfiyelerden bazıları yayımlanmış, bazıları Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Arşivi'nde yer almakta, bazıları ise günümüze ulaşmamıştır. Vakfiyeler medrese eğitimi ve işleyişi, eğitim programları, öğrenci sayısı, öğrenim süresi, öğretim kadrosu, diğer görevliler, personelin ücreti/maaşları, tüketilen gıda maddeleri, vakfın gelirleri ve geleceği hakkında bilgi vermektedir. Medreseyi yaptıran baninin (sultan/vezir/diğer devlet adamları) inançları ve dünya görüşü medresenin müderrisi ile eğitim alacak öğrencilerin seçiminde etkilidir. Selçuklu medreselerinde çoğunlukla Hanefî mezhebinden müderris ve öğrenciler tercih edilmiş, özellikle de müderris ve müderrisin Hanefî mezhebinden olması konusunda katı davranıldığı gözlenmektedir (Kuran,1969; Aktaş Yasa, 2002; Ünan, 2006).

Anadolu Selçuklu medreselerinde bir alanda ihtisaslaşma gözlenmektedir. Medreseler ihtisas konularına göre "*darülhadis*", "*darülkurra*", "*darülhüffaz*" gibi çeşitli dini eğitimler vermektedir. Ayrıca mantık, felsefe, fıkıh, kozmoloji, astronomi, matematik, geometri, cebir ve kimya eğitimi de önem taşımaktadır (Fazlıoğlu, 2001). Özellikle Selçuklu Anadolu'sunda hadis ve fıkıh medreselerinin yaygın olduğunu günümüze ulaşan yapılar göstermektedir. Sağlık ve eğitim yapıları içinde tıp medreseleri ve darüşşifalar/hastaneler önemli bir gruptur. Teorik ve uygulamalı eğitimin bir arada verildiği bazı darüşşifalar, hastane ve tıp medresesi işlevini birlikte yürütmüşlerdir. Az sayıdaki örnekte ise tıp medreseleri ile hastaneler bitişik yapılarak iki işlevin bütünleştirilmesi sağlanmıştır.

Selçukluların bilinçli bir eğitim politikası izledikleri, dönemin sultan ve diğer devlet adamlarının donanımlı olduğu, iyi bir eğitim aldıkları anlaşılmaktadır. Özellikle Sünni İslâm

anlayışının öğreticisi ve yayıcısı olan medreseler devletin çeşitli kademelerinde görev yapacak yönetici sınıfa elemanlar yetiştirmiştir (Ünan, 2006). Medreselerde özellikle yoksul ve başarılı öğrencilerin eğitilmesi ve topluma kazandırılması, bilgili din adamlarının yetiştirilmesi, bilgin ve yetkin/uzman kişilerin görevlendirilmesi amaçlanmıştır. Çoğunlukla medrese eğitimini tamamlayan bu kişiler çeşitli konularda topluma rehberlik etmiştir.

Çalışmamızda Konya'daki Şemseddin Altun Aba, Sırçalı ve Karatay medreseleri, Kayseri'deki Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi, Sivas'taki I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası/Tıp Medresesi ile Gök Medrese örnek olarak seçilmiştir. İncelenen medreselerin çoğunun kitabe ve vakfiyelerinin bulunması dönemin eğitim politikası ile yükseköğretimine ilişkin bilgi edinmemizi sağlamıştır. Medrese vakfiyelerinin bazıları ayrıntılı, bazıları ise sınırlı/çok az bilgiler içermektedir. Bugüne kadar medreselerin mimarisini inceleyen birçok çalışmanın olması nedeniyle, bu çalışmada medreselerdeki eğitim anlayışı özellikle yapıların kitabeleri, vakfiyeleri ile diğer kaynaklar üzerinden okunarak, dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yaşamına katkıları tartışılacaktır.

1. ANADOLU SELÇUKLU MEDRESELERİ ve DARÜŞŞİFALARINDAN ÖRNEKLER

Anadolu Selçuklu döneminde, başkent Konya ile Kayseri ve Sivas kentlerinden günümüze ulaşan oldukça anıtsal boyutlarda medreseler ile darüşşifalar bulunmaktadır. Tablo 1 de görüldüğü gibi Selçuklu sultanlarından I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Kayseri'deki Gevher Nesibe Darüşşifası/Hastanesi ve Tıp Medresesi'ni, oğlu I. İzzeddin Keykavus ise Sivas'taki Keykavus Darüşşifası'nı inşa ettirmiştir. Selçuklu vezirlerinden Celaleddin Karatay, Konya Karatay, Sahip Ata Fahreddin Ali Sivas Gök Medrese, Sipehsalar/Ordu komutanı/Çaşniğir ve Atabeylik gibi görevlerde bulunan Şemseddin Altun Aba Konya Şemseddin Altun Aba, Lala Bedreddin Muslih ise Konya Sırçalı medreselerini yaptırmıştır (Kuran, 1969; Sözen, 1972; Tuncer, 1986; Sönmez, 1989; Cantay,1992). Örnekler incelendiğinde darüşşifası/hastanesi olan medreselerin dönemin sultanı/hükümdarı, bir başka deyişle yöneticisi tarafından yaptırıldığı gözlenmektedir. Kanımızca, Selçuklu kervansaraylarında olduğu gibi, halkın gereksinim duyduğu, kullanıcı çok ve çeşitli olan hastanelerin/hayır kurumlarının inşasını sultanların üstlenmesi çok önemli bir prestij göstergesidir. Dönemin büyük boyutlu medreseleri ise vezirler ve diğer devlet adamları tarafından yaptırılmıştır. Bu bölümde Tablo 1 de verilen medrese- darüşşifa örnekleri incelenip, dönemin eğitim anlayışı tartışılacaktır.

Tablo 1: Konya- Kayseri- Sivas'tan Seçilen Selçuklu Medrese ve Darüşşifaları

Yapının Yeri	Yapının Adı	Tarihi	Bani/ Yaptıran	Baninin Görevi Unvanı	Sanatçı	Planı	Eğitim Türü
Konya	Şemseddin Altun Aba/İplikçi Medresesi	1201-1202	Şemseddin Altun Aba	Sipehsalar Atabey	-	Açık Avlulu	-
Kayseri	Çifte/ Gevher Nesibe Medrese-Darüşşifası	1205	I. Gıyaseddin Keyhüsrev	Sultan	-	Açık avlulu, dört eyvanlı	Tıp Medresesi-Hastane
Sivas	Keykavus Darüşşifası	1217-1219	I. İzzeddin Keykavus	Sultan	-	Açık avlulu, dört eyvanlı	Tıp Medresesi-Hastane
Konya	Sırçalı Medrese	1242	Bedreddin Muslih	Lala/ Atabey	Tuslu Osman Oğlu Mehmed	Açık avlulu, iki eyvanlı, iki katlı	Fıkıh Medresesi
Konya	Karatay Medresesi	1251-1252	Celaleddin Karatay	Vezir	-	Kapalı avlulu, tek eyvanlı	Fıkıh Medresesi
Sivas	Gök Medrese	1271	Sahip Ata Fahreddin Ali	Vezir	Kaluyan El Konevi	Açık avlulu, dört eyvanlı	Fıkıh Medrese

2.1. Konya Şemseddin Altun Aba/İplikçi Medresesi

Şemseddin Altun Aba Medresesi, Selçuklu döneminde Konya'nın ticaret dokusu içinde, bugünkü Alaeddin Caddesi'nin üzerinde, Kürkçü Mahallesi'nde yer alır.

Büyük ölçüde yıkılmış olan medrese Şemseddin Altun Aba ya da İplikçi Camii'nin güneyine bitişik yapılmıştır. Medrese, 598 H./1202 M. tarihli vakfiyesine göre II. Kılıç Arslan döneminde (1155-1192), Şemseddin Altun Aba tarafından inşa edilmiştir (Turan, 1947; Kuran, 1969; Sözen, 1972; Konyalı, 2007). Cami ve medresenin banisi/yaptıranı Şemseddin Altun Aba, sipensalar/ordu komutanı ve çaşnigirlik, daha sonra I. Alaeddin Keykubad (1220-1237) döneminde ise Atabey olarak görev yapmıştır (Turan, 1984; İbn Bibi, 1996a). Medresenin 1202 yılında Selçuklu Sultanı II. Rükneddin Süleyman Şah (1196-1204) zamanında düzenlenen vakfiyesi dönemin medrese eğitimine yönelik bilgiler içermektedir.

Vakfiyesine göre medresede Necibeddin Ayaz müteveli, kölesi Rûzbeh eş-Şemsî nazır olarak görev yapmaktadır (Tablo 2). 38 öğrencinin okuduğu medresede ileri düzeyde 3, orta derecede 15, başlangıç düzeyinde 20 öğrenci vardır. Medresede okuyan öğrencilerin Hanefî ve Şafiî mezhebinden olabileceği belirtilmiştir. Eğitimin 5 yıl olduğu, 5 yılın sonunda eğitime devam etmeyen, yetenek gösteremeyen, başarısız olan öğrencilerin medreseden atılmaları söz konusudur. Öğretim kadrosundaki müderris ve muidin ile din görevlilerinden imam ve müezzinin Hanefî mezhebinden olması/şartı aranmaktadır.

Medresenin bir kütüphanesi olduğu, müteveli ve nazırın her yıl vakıf gelirlerinden kitap satın aldığı, bu kitapların belirli bir ücret karşılığında ödünç verildiği, öğrencilerin ya da kullanıcıların kitabı geri getirdiklerinde alınan paranın iade edildiği bilgisi mevcuttur (Turan, 1947). Örnekte kütüphane- kitaplar- okuyucu ilişkisinin günümüz uygulamaları ile örtüşmesi ilginçtir. Bu kütüphanenin medreseden günümüze kalan tek mekânlı ve kubbe ile örtülü birim olabileceğini düşünmekteyiz.

Vakfiyede medreselerdeki ders, ibadet ve temizlik mekânlarının aydınlatılmasında bezir ve mumların kullanıldığı, ısıtmada ise odun yakıldığı belirtilmiştir. O dönemde kandil ve ramazan akşamları gibi özel günlerde mekânların mumlarla aydınlatılması, mumun lüks bir aydınlanma aracı olduğuna da işaret etmektedir.

Medresedeki müteveli, nazır, eğiticiler, öğrenciler, kütüphaneci, imam, müezzin ve ferraş gibi görevlilere ödenecek maaşlar vakfiyede belirli bir kurala bağlanmıştır. Yıllık olarak müteveliye 400, nazıra 300, müderrise 800, muide 240, imama 200, müezzine 100 dinar, ferraşa ise aylık 5 dinar ödeneceği belirtilmiştir. Özellikle öğrencilere ödenen paranın yanı sıra ramazan gibi özel günlerde koyun satın alınması, tatlı pişirilmesi ve ekmek verilmesi de dikkat çekmektedir (Turan, 1947).

Şemseddin Altun Aba Medresesi'nin vakıf gelirleri arasında, çevresindeki han ve çok sayıda dükkân ile Konya çevresinde bulunan birçok arazi ve köyler de yer alır.

Tablo 2: Konya Şemseddin Altun Aba Medresesi'nin Vakfiyesinden Edinilen Bilgiler

Eğitim Alanı	Öğretim Yılı	Haftalık Ders Günleri	Öğrenci Sayısı/ Niteliği	Müdrerris Sayısı/ Niteliği	Muid Sayısı/ Niteliği	Diğer Görevliler
Dini İlimler	5 yıl	-	38 Öğrenci, Hanefi/ Şafii Mezhebi olabilir.	1 Müdrerris, Hanefi Mezhebi Şartı.	1 Muid, Hanefi Mezhebi Şartı.	Mütevelli, Divan Kâtibi, Nazır, Hanefi Mezhebinden İmam ve müezzin. Kütüphaneci, Ferraş/Temizlik yapan.

Bu bilgilerin dışında vakfiyede “Medreset-us-Sultaniye” olarak tanımlanan Şemseddin Altun Aba Medresesi'nden önce inşa edilmiş, Konya'nın ilk eğitim yapısından söz edilmesi önemlidir (Turan, 1947).

Konya'daki Selçuklu döneminin ilk medreselerinden biri olan Şemseddin Altun Aba Medresesi'nin o yıllardaki kullanımı hakkında bazı bilgiler mevcuttur. Medresenin inşasından sonra Selçuklu sultanı I. Alaeddin Keykubad döneminde (1220- 1237) Larende/Karaman'dan Konya'ya gelen Mevlana Celaleddin Rumi'nin babası Bahaeddin Veled'in bu medreseye indiğini ve eğitim verdiğini öğrenmekteyiz (Ahmet Eflâkî, 1973a). Keykubad'ın kendi sarayında ağırlamak istediği Bahâeddin Veled, sultana (Ahmet Eflâkî, 1973a, ss. 122- 123); “*İmamlara medrese, şeyhlere hânakah, emirlere saray, tüccarlara han, başıboş gezenlere zaviyeler, gariplere kervansaraylar münasıptır*” dedikten sonra Altun Aba Medresesi'ne inmiş ve burada müdrerrislik yapmıştır. Kuşkusuz ki medrese o dönemde Mevlevilerin toplandığı ve öğretilerini paylaştıkları bir yer olmuştur. Bugünkü Mevlana Dergâhı'na giden yol üzerinde bulunan Altun Aba Medresesi o dönem Konya'sı için halkın kaynaştığı ve kucaklaştığı önemli noktalardan biridir. Konya'daki Şemseddin Altun Aba Medresesi Selçuklu dönemini izleyen Karamanoğulları ve Osmanlı dönemlerinde de eğitimini sürdürmüştür. Medresenin 13.Yüzyıldan- 20. Yüzyılın başına (yaklaşık1907 yılı) kadar kullanıldığını kaynaklardan öğrenmekteyiz (Turan, 1947; Atçeken, 1998; Konyalı, 2007).

2.2. Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası- Tıp Medresesi

Kayseri'de Hacı İkiz Mahallesi'nde yer alan yapı topluluğu darüşşifa/hastane, bitişiğinde tıp medresesi ile medresenin içindeki türbeden oluşur. Darüşşifa, taç kapısı üzerinde bulunan kitabesine göre 602 H. /1205-1206 M. yılında Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından kız kardeşi Gevher Nesibe'nin vasiyeti üzerine yaptırılmıştır (Akok, 1968; İnan, 1969; Kuran, 1969; Sözen, 1970; Sipahioğlu, 198; Yinanç,1985; Cantay, 1992; Şaman Doğan, 2012a; Şaman Doğan, 2012b). Kitabede hastaneden “*Maristan*” olarak söz edilmektedir. Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi Selçuklu döneminin günümüze ulaşan en erken tarihli hastanesi ve tıp medresesidir.

Anlatılara göre Gevher Nesibe, hasta yatağında iken ağabeyi Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev' den kendisi için bir hastane yaptırmasını vasiyet etmiştir (İnan, 1969; Sipahioğlu, 1981). Gevher Nesibe, Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan'ın kızı, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kız kardeşidir. Keyhüsrev'in ikinci kez Selçukluların başına geçtiği ilk yıllara rastlayan kız kardeşinin amansız hastalığı (verem) sürecinde yaşanan duygusal bir ortamda bu hastane ve tıp medresesini inşa ettirmiştir.

Bitişik/iki ayrı yapı olarak kurgulanan Hastane ile Tıp Medresesi açık avlulu, avluları dört yönden revaklı, dört eyvanlı ve tek katlı plan tipindedir. Örnekte ayrı avlulara, revaklara, eyvanlara ve diğer birimlere sahip darüşşifa ve medrese, içten avlularının kuzeyindeki bir koridor ile birbirlerine bağlanmıştır. Darüşşifanın batısında bugünkü hastanelerde olduğu gibi bir

koridor çevresinde sıralanmış, kareye yakın dikdörtgen planlı eş büyüklükte dokuz mekân/hasta odası bulunur (Cantay, 1992). Büyük olasılıkla bu bölüm, bimarhane/akıl sağlığı ünitesi olarak kullanılmıştır. Birbirine bitişik eş planlı yapılardan darüşşifa/hastane daha büyük tutularak vurgulanmıştır.

Hastanenin ilk kadrosunda biri başhekim olan 2 hekim, 1 cerrah, 1 göz doktoru, 1 eczacı ve 1 idarecinin olduğu, hastanenin yapıldığı yıllarda Konyalı Hekim Ebubekir'in Kayseri'de görev aldığı ve başhekimlik yaptığı bilinmektedir. Bu sırada Konya'da başhekimlik yapan Ekmelüddin Müeyyed ile Kayseri'de çalışan hekim Ebubekir'in iletişim içinde oldukları bilgisi, sağlık kuruluşlarının başkent Konya'dan idare edildiğini de göstermektedir (İnan, 1969; Gürkan, 1972; Kâhya, 1990).

2.3. Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası

Sivas'taki I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası şehir merkezinde eski Tokat Caddesi üzerinde, bugünkü Medreseler Sokağı'nda bulunmaktadır (Cevdet, 1938; Bilget,1990). Darüşşifanın karşısına elli dört yıl sonra Çifte Minareli Medrese ile kuzeydoğusuna Buruciye Medresesi yaptırılarak bu bölge eğitim alanına dönüştürülmüştür. Keykavus Darüşşifası günümüze ulaşan en büyük boyutlu Selçuklu hastanesi/tıp medresesidir.

Darüşşifanın taç kapısında basık kemerli kapının üzerinde sülüsle yazılmış tek satırlık kitabede “...*Keyhüsrev oğlu Ebû'l-Feth Keykâvus, bu dâru's-sıhhanın inşasını 614 H. yılında emretti*” bilgisi yer alır. Kitabesinde “*darüssiha*” olarak tanımlanan yapı, 1217- 1218 tarihlerinde Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus tarafından yaptırılmıştır (Çetintaş, 1953; Bayat, 2006; Koca, 2006; Şaman Doğan, 2012b).

Sivas I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası'nın vakfiyesi günümüze ulaşan tek sultan vakfiyesidir. 617 H./1220 M. yılında Keykavus tarafından düzenlenen vakfiyede özellikle darüşşifanın çevresindeki yapılar, kentin fiziksel dokusu, mütevellinin kimliği, doktorların niteliği ile diğer görevli kişiler hakkında bilgiler verilmiştir (Cevdet, 1938; Yinanç,1985). Özellikle vakfiyede (Cevdet, 1938, ss, 37- 38);

“...Selçukiye evkaftı için büyük, âlim, âdil emir, Üstadüddar (darüssaade ağası) ve hazinedar Ferruh bin Abdullah'ı mütevellî ve Nazır tayin etmiştir. Üstadüddar darüşşifa evkaftını isterse bizzat, isterse naibi vasıtası ile idare eder. Arzu ettiği adamı tavkil edebilir. Ne zaman isterse vekâletten azleyliyebilir. Bu bapta hiç kimsenin itirazına hakkı yoktur. Gerek umum evkaftı, gerek işbu darüşşifa evkaftında tasarruf, ona bırakılmıştır. Hazık, rahim, akranına faik tecrübeli, ahlâkı mühezzep şarlatanlıktan uzak hekimlerin göz hekimlerinin (kehhallar) darüşşifada ikamet eden Salih cerrahların maaşatını o tesbit eder” bilgileri yer alır.

Bu vakfiyede mütevellî ve nazır olarak Ferruh bin Abdullah'ın görevlendirildiği, usta, merhamet eden, deneyimli, ahlaklı, şarlatanlıktan uzak göz hekimleri ile darüşşifada kalan/ikamet eden cerrahlardan söz edilmektedir. Darüşşifanın idaresi, görevlileri, bunlara ödenen maaşlar, vâkıfın gelirleri ve dağıtım konusunda mütevellinin çok yetkin olduğu açıkça belirtilmiştir. Vakfiyede vakıf şartlarının değişmemesi gerektiği, bu konuda kuralları bozan ya da değiştiren kişilerin Allah tarafından cezalandırılacağı vurgulanmaktadır (Cevdet, 1938).

İzzeddin Keykavus Darüşşifası doğu- batı yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, dört eyvanlı ve tek katlı plan şeması gösterir. Güneydeki eyvan Keykavus'un türbesine dönüştürülmüştür. Bazı araştırmacılar Kayseri örneğindeki gibi darüşşifanın/hastanenin bitişiğinde bir tıp medresesi bulunduğunu ileri sürmektedir (Çetintaş, 1953; Sözen, 1970; Gürkan, 1972; Bilget, 1990). Yapılan kazı çalışmaları sonucunda yapının yalnızca darüşşifadan oluştuğu belirlenmiştir (Tuncer, 1979; Cantay, 1992; Cantay 2006). Bu nedenle Sivas Keykavus Darüşşifası'nda/tıp medresesi- hastane işlevi birlikte yürütülmüştür.

2.4. Konya Sırçalı Medrese

Sırçalı Medrese Konya ili, Meram ilçesi, Gazi Alemşah Mahallesi, Sırçalı Caddesi üzerinde bulunmaktadır.

Konya Sırçalı Medrese'nin doğu cephe eksenindeki taç kapısında bani- yapım kitabesi ile ana eyvan kemerinde sanatçı adını veren ikinci bir kitabe vardır. Taç kapıda basık kemerli giriş kapısının üzerinde Arapça sülüsle yazılmış, yedi satırlık inşa kitabesi bulunur. Bu kitabeden medresenin II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237- 1246) döneminde 640 H./1242- 1243 M. yılında “*Bedreddin Muslih*” tarafından Hanefi mezhebine göre hareket eden fıkıh âlimleri ve talebeleri için yaptırıldığı okunmaktadır (Huart, 1895; Akok, 1969a; Kuran, 1969; Duran, 2001; Erdemir, 2002b). Medreseyi yaptıran Bedreddin Muslih Selçuklu Sultanı II. Alaeddin Keykubad'ın (1249- 1254) lalası/atabeyidir (İbn Bibi, 1996b).

Bu kitabe medresedeki eğitim türü, eğitici ve öğrencilerde aranan özellikleri belirtmesi açısından ilginçtir. Örnekte daha medreseye girmeden kapısının üzerine “*Hanefî mezhebine uygun fıkıh âlimleri ve talebeleri için yaptırıldı*”, ifadesinin yazılması, yapının Fıkıh/İslam hukuku eğitimi vereceği ve yalnızca Hanefî mezhebinden olanlara hizmet edeceğini açıklamaktadır.

Medresenin ana eyvan kemerinin iç yüzeyinde ikinci bir kitabe mevcuttur. Bu kitabeye göre çini ustası “*Muhammed bin Muhammed bin Osman el-benna'el-Tusî*” dir. Tuslu Muhammed'in yapının hem mimarı, hem de çini ustası olduğu kabul edilmektedir (Akok, 1969a; Meinecke, 1968; Sönmez, 1989; Bayburtluoğlu, 1993).

Sırçalı Medrese doğu- batı yönünde dikdörtgen planlı, açık avlulu, avlusu üç yönden revaklı, iki eyvanlı ve iki katlı bir yapıdır. Doğu- batı yönünde dikdörtgen planlı avluyu kuzey ve güneyinde simetrik dizilen dörderden sekiz, batıda eksende ana eyvan (mescit) ile bitişiğinde kare planlı ve kubbeli dersane odaları, doğuda eksende giriş eyvanı ile bitişiğindeki ikişer mekân kuşatır. Giriş eyvanının kuzeyine bitişik Bedreddin Muslih Türbesi yer alır. İkinci katta öğrenci odaları, bölüntüsüz doğu- batı yönünde dikdörtgen planlı koridorlara dönüşmüştür.

Sırçalı Medrese, Konya'daki iki katlı tek medrese örneğidir. Yapı iki katta dağılan öğrenci odaları, dersane odaları, mescit, türbe gibi birimleri içeren kurumsal kimliği ile Konya'nın en fazla öğrenciye sahip medreselerinden biri olmalıdır.

2.5. Konya Karatay Medresesi

Yapı, Konya'nın merkezinde İç Kale'nin dışında, Alâeddin Tepesi'nin kuzeyindeki Akıncı Mahallesi'nde yer alır.

Medresenin yapım kitabesi ile vakfiyesi bulunmaktadır. Yapı taç kapısı üzerinde yer alan sülüsle yazılmış tek satırlık kitabesine göre 649 H./1251-1252 M. yılında II. İzzeddin Keykavus döneminde Karatay tarafından yaptırılmıştır (Akok, 1969b; Kuran, 1969; Sözen, 1970; Konyalı, 2007; Duran, 2001; Erdemir, 2002a). Kitabede adı geçen Selçuklu veziri Emir Celaleddin Karatay Selçuklu döneminin önemli devlet adamlarından biridir.

Celaleddin Karatay'ın vakfiyesi inşa ettirdiği kervansaray, medrese ve darü'l-süleha hakkında bilgiler vermektedir. Medrese vakfiyesinin ilki 651 H./1253 M. yılında düzenlenmiş, 652 H./1254 M. ve 660 H./1261 M. tarihlerinde bu vakfiyeye ek yapılmıştır (Turan, 1948).

Medrese kapalı avlulu, tek eyvanlı ve tek katlıdır. Avlunun kuzey ve güneyinde dikdörtgen planlı öğrenci odaları ile ana eyvanın güneyine bitişik türbe yer alır.

Dini ilimlerin okutulduğu medresede fâkih ve mülâzım olarak iki gruba ayrılan öğrencilerin sayısı belli değildir (Tablo 3). Fâkih fıkıh ilmi uzmanı, mülâzım ise stajyer, son sınıf öğrencisi ya da diplomasını almış öğrencileri tanımlamaktadır. Salı ve cuma günleri dışında 5

gün eğitim yapılan Karatay Medresesi'nde, eğitimcilerden müderris ve muidin Hanefî mezhebinden olması konusunda katı bir kural vardır. Buna karşın medresede okuyan öğrenciler ile imam, müezzin, hafız gibi din görevlilerinin dört mezhepten (Hanefî, Hanbeli, Maliki, Şafî) birinden olabilecekleri açıklanarak hoşgörülü bir tutum sergilenmiştir (Turan, 1948).

Öğretim kadrosunda müderrislerin şeriat, hadis, usul, furû, hilâf gibi dini ilimlerde ders vermenin dışında, mütevellî ile birlikte öğrencilerin, imamın, müstahdemlerin alınmaları, tayin edilmeleri ve maaşlarının ödenmesi konusunda görev yapacakları anlatılmaktadır. Ayrıca müderrise yardımcı bir muid bulunmaktadır. Medresedeki görevliler ile öğrencilerin maaşları vakıflardan elde edilen gelirlerden ödenmektedir. Bu vakıfların gelirleri öncelikle zorunlu giderler (yiyecek, aydınlatma için yağ ve mum vb.) için ayrılmıştır. Geri kalan gelirin on hisseye ayrıldığı, bunun bir hissesinin müderrise, bir hissesinin mütevellîye, yarım hissenin muide, yarım hissenin kapıcıya ve ferraşa verildiği belirtilmiştir. Vakfın gelirinden kalan yedi hisse ise öğrenciler ve dört imama tahsis edilmiştir (Turan, 1948).

Karatay Medresesi'nde eğitim ve öğretim giderlerinin çoğu Konya ve çevresinde bulunan vakıfların gelirleriyle karşılanmaktadır (Turan, 1948).

Tablo 3: Konya Karatay Medresesi Vakfiyesinden Edinilen Bilgiler

Eğitim Alanı	Öğretim Yılı	Haftalık Ders Günleri	Öğrenci Sayısı/ Niteliği	Müderris Sayısı/ Niteliği	Muid Sayısı/ Niteliği	Diğer Görevliler
Dini İlimler	-	5 gün Salı ve Cuma hariç.	Sayı bilinmiyor. Dört mezhepten olabilir.	1Müderris, Hanefî Mezhebi Şartı. Dini ilimlerde uzman olmak.	1 Muid, Hanefî Mezhebi Şartı. Dini ilimlerde uzman olmak.	Mütevellî/ Nazır, Divan Kâtibi, - İmam, Müezzin, 2 Hafız, Dört mezhepten olabilir. Müstahdem, Kapıcı, Ferras.

13. yüzyılın ikinci yarısında Hz. Mevlana ve ailesinin Konya'da etkin olduğu süreçte Mevlana ve çevresindeki müritlerin Karatay Medresesi'nde kitap okuması ilgili bilgilerin paylaşılması medresedeki eğitimin çeşitliliğini göstermektedir (Ahmed Eflâkî, 1973b).

Bugün elimizde yeterli kanıt olmasa da medresenin mimarisi ve süslemeleri astronomi eğitimi için ideal bir ortam sunmaktadır. Yapıda yaklaşık kare planlı avlu, avlunun ortasında havuz, avluyu örten kubbenin orta bölümünün (havuzun dikey aksında) açık olması, kubbe yüzeyinin kozmolojik bir sayı olan yirmi dört kollu yıldızlarla (firuze ve siyaha yaklaşan çinilerle) süslenmesi astronomi eğitimi için uygun düzenlemelerdir.

Karatay Medresesi'nin giriş kapısında söveler ve lentonun yüzeyine birçok Hadis, yapının avlusunda kubbeye geçişi sağlayan dört köşe üçgeninden her birinin yüzeyine dört peygamber (Davud, Musa, İsa, Muhammed) ve dört halifenin (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali) adları yazılmıştır (Konyalı, 2007). Bu yazılar medresede okutulan dini ilimler ve medreseyi yaptıran Selçuklu veziri Celaleddin Karatay'ın hoşgörülü yaklaşımına gönderme yapmaktadır.

Bu medresenin Selçuklu Sarayı'na yakın konumlanması özellikle yönetici sınıfa eleman yetiştirmek amacıyla kurgulandığını akla getirmektedir. Yapıyı inşa ettiren Selçuklu veziri Celaleddin Karatay'ın dönemin sultanları ile siyasi ve sosyal ilişkileri düşünüldüğünde bu amaca hizmet etmiş olabilir. Medresenin Sarayın yakınındaki Alaeddin Camii'nin kuzey taç kapısı ile benzer kurgulanan taçkapısı da bu bağlantıyı desteklemektedir.

2.6. Sivas Gök Medrese

Sahip Ata Medresesi adıyla da bilinen yapı, Sivas'ın merkezinde Kaleardı Mahallesi'nde yer almaktadır.

Medresenin inşa kitabesi ve vakfiyesi bulunmaktadır (Bayram ve Karabacak,1981). Yapı taç kapısı üzerinde yer alan sülüsle yazılmış tek satırlık kitabesine göre 1271 yılında Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından inşa edilmiştir (Uğur ve Koman, 1934, Kuran, 1969; Sözen, 1970; Bilget, 1989; Rıdvan Nafiz ve İsmail Hakkı, 2005). Taç kapının sütunceleri üzerindeki kitabe, mimar Kalûyan el- Konevi'nin adını vermektedir. Ayrıca medresenin mescit kapısının üzerine "*ibadetlerin en üstünü fıkıh öğrenmektir*" yazılması yapıdaki eğitime vurgu yapmaktadır (Rıdvan Nafiz ve İsmail Hakkı, 2005, s. 134). Medresenin vakfiyesi 663 H./1264 M. yılında düzenlenmiş, 664 H./1265 M. ve 679 H./ 1280 M. yıllarında ekler yapılarak 1280 tarihinde tek vakfiyeye dönüştürülmüştür. Bugün Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 592 numaralı 100-103 sayfalarda 9. Sırada kayıtlı olan vakfiye 1899 yılında özgününden kopya edilmiştir (Bayram ve Karabacak, 1981; Durukan, 1997).

Doğu- batı yönünde dikdörtgen planlı medrese açık avlulu, avlusu iki yönden revaklı, dört eyvanlı ve tek katlı bir yapıdır (Kuran, 1969; Sözen, 1970; Bilget, 1989). Avlunun kuzey ve güneyinde altışar öğrenci odası yer alır. Giriş eyvanının kuzeyinde mescit bulunur. Medresenin taç kapısı çifte minareli düzenlenmiştir.

Sivas Gök Medrese'nin vakfiyesi medresenin eğitimi konusunda kapsamlı bilgiler içermektedir (Tablo 4). Fıkıh eğitimi yapılan medresede öğrenci sayısının 20 olduğu, 5 öğrenci bekâr, 5 öğrenci fıkıhta üstünlük sağlamış, 5 öğrenci ise başlangıç düzeyinde/eğitime yeni başlayan olarak gruplanmıştır (Bayram ve Karabacak, 1981). Geriye kalan 5' i için bilgi verilmemiştir. İleri düzeydeki beş öğrencinin diğer öğrencilerin eğitimi için yardımcı olacağı, bekâr öğrencilerin gece ve gündüz medresede kalmaları, evli öğrencilerin haftada iki gün, isterlerse daha fazla medresede kalabilecekleri, medresenin her mezhepten öğrenciyi kabul ettiği belirtilmiştir.

Vakfiyede müderrisin fıkıhta ve hilâfet ilminde yetkin, Şafî mezhebinden olması zorunlu, Şafî bir müderris bulunamazsa, geçici olarak/bulununcaya kadar Hanefî bir müderrisin görevlendirilebileceği açıklanmıştır. Medresede iki muid ile fukahanın ve sabah ve akşam müzakere yolu ile dersleri tekrarlanması için hazır bulunacağı açıklanmıştır (Bayram ve Karabacak, 1981).

Medrese görevlilerine aylık maaş/gümüş dirhem ve buğday ekmeği vb. yiyecek ödendiği anlaşılmaktadır. Örnek olarak müderrise aylık 150 gümüş dirhem ve bir batman buğday ekmeği, Şafî ve Hanefî olan iki muidten her birine ayda 50 gümüş dirhem ve yarım batman ekmeği, aynı şekilde öğrencilere kademeli olarak para ve yiyecek verildiği izlenmektedir. İslam hukukunu iyi bilen beş kişiden her birine ayda 20 dirhem, üçer okka ekmeği ve koyun eti, beş araştırmacı fukahadan her birine ayda 15 dirhem, her gün üç okka ekmeği, beş fakihden her birine aylık 10 dirhem ve her gün üç okka ekmeği, yeni başlayan beş öğrenciden her birine ayda 8 dirhem ve her gün üç okka ekmeği verilmesi karara bağlanmıştır (Bayram ve Karabacak, 1981).

Medresenin yakınında olduğu belirtilen darü'z ziyafet/imaret/aşevinde bayram, kandil ve ramazan ayının cuma geceleri gibi önemli günlerde çeşitli yemekler pişirilmesi, ballı kadayıf alınması, müderris, iki muid, fukaha, nakib ve öğrencilerin kendilerini temyiz eden kıyafet giymeleri gibi konularda bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu gecelerde medresedeki müezzinlerden birinin minarenin şerefesine çıkarak aldığı sıcak pideleri ihtiyacı olan yoksullara atması/bırakması şart koşulmuştur. Medrese görevlileri ile çalışanlar için aydınlatmada kandil-mum, mutfak ve ısınmada kullanılan odun ihtiyaçları arasında sayılmıştır.

Vakfiyenin sonunda medreseye gelir sağlayan çoğu Sivas çevresindeki vakıfların listesi verilmiştir. Özellikle medresenin kullanımı, geleceği, yaşatılması ve onarılması için vakıflardan sağlanan gelirlerin dağılımı sunulmuştur.

Tablo 4: Sivas Gök Medrese Vakfiyesinden Edinilen Bilgiler

Eğitim Alanı	Öğretim Yılı	Haftalık Ders Günleri	Öğrenci Sayısı/ Niteliği	Müderres Sayısı/ Niteliği	Muid Sayısı/ Niteliği	Diğer Görevliler
Dini İlimler Fıkıh	-	-	20 Öğrenci, Dört Mezhep olabilir.	1 Müderres Şafî mezhebi olması zorunlu. Şafî yoksa Hanefî Mezhebinden geçici olarak görev yapabilir.	2 Muid Şafî mezhebi olması zorunlu.	3 İmam ve 2 Müezzin Şafî mezhebi olması zorunlu. Kütüphaneci, Kapıcı, Ferraş,

Bu vakfiyede medresedeki eğitim- öğretimin yanı sıra, Sivas şehrinin fiziksel gelişimi ile dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yaşamından kesitler anlatılmıştır. Türk tarihinde Selçuklular ile Moğollar arasında 1243 yılında yapılan Köseadağ Savaşı Selçukluların yenilgisiyle sonuçlanmış, bu tarihten sonra Selçukluların dağılma ve yıkılma süreci başlamıştır (İbn Bibi, 1996b; Turan, 1984). Anadolu’da Moğolların hâkimiyetiyle/ yönetimiyle başlayan acımasız süreçten en çok etkilenen, yağmalanan şehirlerden biri Sivas olmuştur. Gök Medrese’yi yaptıran Selçuklu veziri Sahip Ata Fahreddin Ali incelediğimiz vakfiyede bu döneme gönderme yaparak eğitim kurumlarının gerekliliği ve önemini anlatmaktadır;

“Öyle ki kılıç kemiyet ve keyfiyet hududundan çıkmış, ulemanın yokluğu ile âlem yok olmaya, Allah’tan korkan kişilerin inkırazı ile güzel huylar munkariz olmaya, evliyanın yokluğu ile muhkem bir bağ olan ilim müesseseleri harap olmaya yüz tutmuş ve ilmin pazarı dağılmış, şimşekleri yağmursuzlaşmış, yarıkları, gedikleri büyümüş, açılmış. Çünkü parlak ve şaşalı milletin, memleketleri mütecaviz kafir eller istilâ etmiş, nihayet medreseler, mabetler harap, âlimler, âbidler helâk ve turab olmuş. Hal böyle olunca ilmin düştükten sonra bayraklarını kaldırmayı, şer’in yıkıldıktan sonra esaslarını yükseltmeyi, eserlerini belirsiz olduktan sonra, meydana çıkarmayı arzu ve ihtiyar etti” (Bayram ve Karabacak, 1981, s. 53).

Vakfiyeden aktardığımız bu metinden anlaşılıyor ki, Sahip Ata bu medreseyi yaptırarak, Selçukluların varlığı/gücünü göstermeyi, yıpranan ilim kurumlarını canlandırmayı, toplumda kaybolan bazı sosyal değerlerin kazanılmasını sağlamayı amaçlamıştır.

13. yüzyılın sonunda Sivas Gök Medrese’de dini ilimler dışında, astronomi eğitiminin de verildiğini kaynaklardan öğrenmekteyiz (Fazlıoğlu, 2001). Özellikle Selçuklu döneminde matematik ve astronomi konusunda önemli eserler yazan Kutbüddin Şirazi ’nin (ö.1311) Konya, Malatya ve Sivas şehirlerinde kadılık, Gök Medrese de ise müderreslik yaptığı belirtilmektedir. Şirazi ’nin Anadolu’da/Gök Medrese’nin müderresi olduğu yıllarda yazdığı ve öğrencilerine okuttuğu astronomi kitapları önemli bilimsel çalışmaları arasındadır (Fazlıoğlu, 2001).

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Medrese ve darüşşifa örneklerinin gelişimi toplumun sosyal yaşamı, dini inançları, yöneticileri, devlet adamları, eğitim politikası ve kurumlar ile yakından ilişkilidir. Selçuklu devleti de Büyük Selçukluların bir devamı olarak Sünnî İslam’ı benimsemiştir (Ocak, 2006a). Bu bağlamda medreselerde eğitim dilinin Farsça olması da geleneğin devamlılığına dikkat çekmektedir. Medreselerin eğitiminde öğrenci, eğitici/müderres ve muid ile imam ve müezzin gibi din görevlilerinin seçimi, atanması gibi tercihlerde Selçuklu dünyasının Sünnî İslâm geleneği etkili olmuştur. Selçuklu döneminde Sünnîliğin Hanefî kolu Anadolu’nun her

bölgesinde, Şafilik ise daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaygındır (Ocak, 2006a; Ocak, 2006b). İncelediğimiz Konya'daki Şemseddin Altun Aba, Sırçalı ve Karatay medreselerinde özellikle müderris ve muidin Hanefî mezhebinden olması şart koşularken, Sivas Gök Medrese'de müderris, muid gibi eğiticiler ile imam ve müezzin gibi din görevlilerinin de Şafî mezhebinden olması istenmiştir.

Selçuklu döneminin yükseköğretim kurumları olan medreselerde yönetici sınıfın yetiştirilmesi amaçlanmış, öğrenci sayılarının 15- 40 kişi arasında değiştiği belirlenmiştir. Konya Karatay Medresesi vakfiyesinde 20 olarak verilen öğrenci sayısının sadece medresede yatılı kalanları ifade ettiği belirtilerek, evlerinde kalan öğrencilerle birlikte bu sayının daha fazla olabileceğine dikkat çekilmiştir. Kanımızca medreselerdeki avlu, öğrenci odaları, eyvan (yazlık dersane), kışık dersane, kütüphane, imaret, mescit, türbe gibi mekânsal dağılıma bakıldığında daha çok öğrenciye hizmet etmiş olmalıdır. Konya Şemseddin Altun Aba Medresesi'nde 38 öğrencinin okuduğu belirtilmiş, medrese Mevlana ve ailesinin Konya'ya gelişiyle birlikte dönemin bilginlerinin/düşünürlerinin toplandığı bir yere dönüşmüştür. 13. Yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da inşa edilen büyük boyutlu medreselerin varlığı öğrenci sayılarının fazla olabileceğini düşündürmektedir. Başkent Konya'da Selçuklu Sarayı'nın bulunduğu İç Kale'nin dışında, sarayı görecekte şekilde konumlanan Selçuklu vezirlerinden Celaleddin Karatay'ın 1251-1252 yılında Karatay Medresesi'ni, Sahip Ata'nın yaklaşık 1264 tarihinde İnce Minareli Medrese'yi/Darülhadisi inşa ettirmesi çok özeldir (Erdemir, 2002a; Erdemir, 2007; Tuncer, 1986; Konyalı, 2007). Devlet- Saray- Vezirler ve yaptırdıkları medreseler siyasi- sosyal yaşama ilişkin izler taşır. Özellikle Sivas'ta üçü de 1271 yılına tarihlenen Gök, Buruciye ve Çifte Minareli medreselerin varlığı, şehirde çok sayıda medrese öğrencisinin olduğuna ve dini eğitimin çeşitliliğine işaret etmektedir (Tuncer, 1986). İlhanlı veziri Cüveyni'nin yaptırdığı Çifte Minareli Medrese Hadis, Selçuklu veziri Sahip Ata'nın eseri Gök Medrese ise Fıkıh eğitiminin verildiği medreselerdir. Buruciye Medresesi'nde dini eğitimin niteliği bilinmese de, yapıdaki çok sayıda ayet, hadis içeren kitabelerin varlığı dikkat çekicidir (Rıdvan Nafiz ve İsmail Hakkı, 2005; Tuncer, 1986; Bilget, 1989).

Eğitim programları çoğunlukla dini ilimlere ayrılmıştır. Genellikle fıkıh/İslam hukuku, bazı medreselerde ise hadis/Peygamberimizin kutsal sözlerini içeren konular okutulmaktadır. Bu medreselerdeki eğitim anlayışı, daha çok günümüzün İlahiyat Fakülteleri'ndeki eğitim programları ile benzerlik göstermektedir. Çoğunlukla müderris ve muidin yönlendirdiği eğitimde karşılıklı konuşma ve tartışmalar yapıldığı, daha sonra verilen bilgilerin muid tarafından tekrarlandığı görülmektedir. Selçuklu medreselerinin vakfiyeleri dini ilimlerin öne çıktığını gösterse de, o dönemde yazılmış astronomi, cebir, matematik, kozmoloji, kimya, coğrafya ve tarih kitaplarının varlığı pozitif bilimlerin de geliştiğine işaret etmektedir (Fazlıoğlu, 2001; Kâhya, 1990; Kâhya, 2001).

Dini eğitimin verildiği Selçuklu medreselerinin ilk örnekleri, camilere bitişik yapılmıştır. Erken dönemde camiler ibadet işlevleriyle birlikte, din bilginlerinin toplandığı, siyasi ve dini tartışmaların yapıldığı, adli konuların karara bağlandığı toplantı mekânları olmuştur (Can, 1995). Bağımsız medreselerde ise mescit ve türbe medresenin ya içine ya da bitişikliğine yapılmıştır. Konya Sırçalı Medrese 'de mescit ve türbe, Sivas Gök Medrese' de mescit, Konya Karatay Medresesi'nde türbe yapıların içinde bulunur. Türbeler medreseyi yaptıran kişi ya da aile üyelerinin mezar yapılarıdır.

Eğitim ve Sağlık yapıları içinde incelenen darüşşifalar/hastaneler ve tıp medreseleri önemli bir gruptur. Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Tıp medresesi örneğinde iki yapının bitişik tasarlanması, teorik ve uygulamalı tıp eğitimine olanak sunmuştur. Kuşkusuz ki, tıp medresesi- hastane birlikteliği günümüzün tıp fakültelerine örnek olmuştur.

Selçuklu medreselerini yaptıran sultanlar/hükümdarlar ya da devlet adamlarının çok iyi bir eğitim gördükleri, Sünnî İslâm terbiyesi aldıkları, Arapça ve Farsçayı iyi bildikleri, tutucu

olmadıkları gözlenmektedir. Selçuklu sultanları Türk, Arap ve Fars ilim ve din adamlarını, düşünürlerini ve şairlerini etraflarında toplayarak, çeşitli eserler yazdırmışlardır (Kâhya, 1990; Kâhya, 2001; Ocak, 2006). Bu bağlamda, Selçuklu Sultanlarından I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile oğulları I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaeddin Keykubad, Selçuklu vezirlerinden Celaleddin Karatay ve Sahip Ata Fahreddin Ali dönemin en seçkin ve bilgili devlet adamlarıdır. Selçuklu döneminin yükselme devrinde sultanlar, Moğolların hâkim olduğu dağılma, çöküş, yıkılış sürecinde ise vezirler siyasi, sosyal ve kültürel gelişmelere yön vermişlerdir.

KAYNAKLAR

- Ahmet Eflâkî. (1973a). *Âriflerin menkabeleri I*, T. Yazıcı (Çev.), İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Ahmet Eflâkî. (1973b). *Âriflerin menkabeleri II*, T. Yazıcı (Çev.), İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Akok, M. (1968). Kayseri’de Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Sahabiye Medresesi Rölöve ve Mimarisi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVII/1, 133- 184.
- Akok, M. (1969a). Konya’da Sırçalı Medrese rölöve ve mimarisi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, 18/1, 5- 35.
- Akok, M. (1969b). Konya’da Karatay Medresesi rölöve ve mimarisi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, 18/2, 5- 28.
- Aktaş Yasa, A. (2002). 13. Yüzyıl Selçuklu Konya’sında eğitim kurumları, *düşünen siyaset bilim tarihi*, 16, 117-131.
- Altun, A. (1978). *Anadolu’da Artuklu Devri Türk mimarisinin gelişmesi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Atçeken, Z. (1998). *Konya’daki Selçuklu yapılarının Osmanlı devrinde bakımı ve kullanılması*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Baltacı, C. (1976). *XV- XVI. Asırlar Osmanlı medreseleri*, İstanbul: İrfan Matbaası.
- Bayat. A. H. (2006). Sivas Darüşşifası’nın bilinen ve bilinmeyen kitabeleri, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri 29 Eylül- 01 Ekim 2005*, (ss. 351- 365), Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Bayburtluoğlu, Z. (1993). *Anadolu’da Selçuklu Dönemi yapı sanatçıları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Bayram, S.- Karabacak, A. H. (1981). Sahip Ata Fahrü’ddin Ali’nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese vakfiyeleri, *Vakıflar Dergisi*, 13, 31-69.
- Bilget, B. (1989). *Gök Medrese*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bilget, B. (1990). *I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Can, Y. (1995). *İslâm şehirlerinin fiziki yapısı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cantay, G. (1992). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı darüşşifaları*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Cantay, G. (2006). Darüşşifalar, A. U. Peker ve K. Bilici (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2*, (s. 313- 335). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Cevdet, M. (1938). Sivas Darüşşifası vakfiyesi ve tercümesi, *Vakıflar Dergisi*, 1, 35- 38.
- Çetintaş, S. (1953). *Sivas Darüşşifası*, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- Duran, R. (2001). *Selçuklu Devri Konya yapı kitâbeleri (inşa ve ta’mir)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Durukan, A. (1997). Anadolu Selçuklu sanatı açısından vakfiyelerin önemi, *Vakıflar Dergisi*, 26, 25- 44.
- Erdemir, Y. (2002a). *Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi*, Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Erdemir, Y. (2002b). *Konya Sırçalı Medrese Mezar Anıtları Müzesi*, Konya: Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (2001). Selçuklular döneminde Anadolu’da felsefe ve bilim (bir giriş), *Cogito* 29, 152-167.
- Gabriel, A. L. (1931). *Monuments Turcs D’Anatolie I*, Paris: Du Ministère Turc De L’Instruction Publique.
- Gürkan, K. İ. (1972). Selçuklu hastaneleri, *Malazgirt Armağanı*, (ss.33- 63). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Huart, C. (1895). *Épigraphie Arabe D’Asie Mineure*, Paris: Imprimerie Paul Lemaire.

- İbn Bibi. (1996a). *El Evamirü'L- Ala'ıye Fi'L- Umuri'L-Ala'ıye (Selçuk Name), II*, M. Öztürk (Haz.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbn Bibi. (1996b). *El Evamirü'L- Ala'ıye Fi'L- Umuri'L-Ala'ıye (Selçuk Name), II*, M. Öztürk (Haz.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnan, A. (1969). *Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi (H. 602- M. 1206)*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Kâhya, E. (1990). Anadolu Selçuklularında bilim, *Erdem*, 5/13, 63-79.
- Kâhya, E. (2001). Anadolu Selçukluları döneminde bilimsel çalışmalardan bazı örnekler, O. Eravşar (Haz.), *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, 11-13 Ekim 2000, Bildiriler*, (427-438), Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Koca, S. (2006). Sultan I. İzzeddin Keykâvus, A. Y. Ocak (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, I, (ss. 91- 105). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Konyalı, İ. H. (2007). *Konya tarihi*, A. Candan- M. Temizyürek ve Y. Candan (Kit. Tas.), Konya: Memleket Gazetesi Yayınları.
- Kuran, A. (1969). *Anadolu medreseleri I*, Ankara: Orta Doğu teknik Üniversitesi Yayınları.
- Meinecke, M. (1968). Tuslu mimar Osman oğlu Mehmed ve Konya'da 13. yüzyılda bir çini atölyesi, *Türk Etnografya Dergisi*, 11, 81- 93.
- Ocak, A. Y. (2006a). Türkiye Selçukluları ve İslâm, A.Y. Ocak (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı I*, (ss. 443- 457). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2006b). XIII- XVI. yüzyıllarda Anadolu şehirlerinde dini- sosyal hayat, A.Y. Ocak (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı I*, (ss. 249- 263). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Rıdvan Nafiz ve İsmail Hakkı. (2005). *Sivas şehri*, R. Toparlı (Haz.), Sivas: Seyran Yayınları.
- Sayılı, A. (1948). Higher education in Medieval Islam, The Madrasa, *Ankara Üniversitesi Yıllığı/Annales De L'Universite D'Ankara II* (ss.30-71), Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Sipahioğlu, H. (1981). *Kayseri Gevher Nesibe Sultan tıp sitesi 1206*, Kayseri: Akın Matbaası.
- Sönmez, Z. (1989). *Başlangıçtan 16. yüzyıla kadar Anadolu Türk- İslâm mimarisinde sanatçılar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sözen, M. (1970). *Anadolu medreseleri Selçuklular ve Beylikler devri*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Sözen, M. (1972). *Anadolu medreseleri Selçuklular ve Beylikler devri*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Spuler, B. (1988). Selçuklular ve halefleri, H. Aktaş, (Çev.), *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti I* (ss.157-167), İ. Kılınçoğlu (Yay. Yön.), İstanbul: Hikmet Yayınları.
- Şaman Doğan, N. (2012a). Kayseri'deki Selçuklu külliyesi, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16: 191- 214.
- Şaman Doğan, N. (2012b). Selçuklu döneminden iki sultanî külliye (Kayseri Gevher Nesibe ve Sivas I. İzzeddin Keykavus darüşşifaları), *Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi- Eskişehir, 2011*, Cilt I (ss. 299- 308), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tuncer, O. C. (1979). Son kazılar ışığı altında Sivas Şifahanesi planı, *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, 15-20. X. 1973, tebliğler, 3. Türk Sanatı Tarihi*, (ss. 911-951), İstanbul: Tercüman Gazetesi ve İstanbul Türkiyat Enstitüsü Yayınları.
- Tuncer, O. C. (1986). *Anadolu Selçuklu Mimarisi ve Moğollar*, Ankara: Yayınevi ?
- Turan, O. (1947). Selçuklu devri vakfiyeleri I. Şemseddin Altun-Aba vakfiyesi ve hayatı, *Belleten*, XI/11, 197- 235.
- Turan, O. (1948). Selçuklu devri vakfiyeleri III. Celâleddin Karatay, vakıfları ve vakfiyeleri, *Belleten*, XII/12, 17-171.
- Turan, O. (1984). *Selçuklular zamanında Türkiye tarihi*, (2.Baskı), İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- Uğur, M. F. ve Koman, M. M. (1934). *Selçuk veziri Sahip Ata ile oğullarının hayat ve eserleri*, İstanbul: Konya Halkevi Yayınevi.

- Ünan, F. (2006). Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde eğitim, A. Y. Ocak (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler dönemi uygarlığı 1* (ss. 389-399), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yinanç, R. (1985). Kayseri ve Sivas Darüşşifaları'nın Vakıfları, *Belleten*, XLVIII/189- 192, 299-307.
- Yüksel, H. (2006). Anadolu Selçuklularında Vakıflar, A.Y. Ocak (Ed.), *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı I*, (ss. 309- 325). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Extended Abstract

This study aims to introduce madrasas that were the educational institutions at tertiary level during Seljuk period in Middle Age Anatolia. In addition to some studies on madrasas so far, the connection of education in madrasas with cities have not been well-established, yet. In our study the importance of education and health will be discussed with the samples selected notably from Konya, the capital of Seljuk period, Kayseri and Sivas. It is observed that there are numerous madrasas at a large scale in each of three cities. The educational point of view will be focused relying on four madrasas we have selected and two madrasah-hospital samples. We can classify madrasas the ones next to mosques, complexes or independent buildings in terms of their locations. That the first samples of madrasas were built next to mosques is special to the fact that education is religious.

We can scrutinize the educational institutions in two groups as elementary schools and madrasas in which special majors were studied. Elementary schools were small buildings in where religious education was carried out, some of which were within complexes and some of which were located district praying centers (masjid). Many of these schools were ruined.

In this era, the state took interest in public education and instruction, and especially it had a certain educational policy guiding religious and social life. Madrasas that specifically gave training in terms of Islamic beliefs and acted as circulator of these beliefs trained managers to be employed in various positions in the state. The people who were educated in madrasas guided the community in many aspects. The individuals who were well-educated in madrasas were the intellectuals of that period.

The first samples of madrasas were believed to be constructed by Ghaznas and then by Nizamü'l-Mülk, Melih Şah's vizier in Great Seljuk Era. The early madrasas in Anatolia were in Artuklu and Danişment culture. Then, the madrasas were built in the other regions of Anatolia as well.

Most of the Seljuk madrasas were built by the palace viziers and the statesmen and very few samples were constructed by the sultans of the era. The madrasas are the most monumental and prestigious architectures as well as caravanserais and mosques among Seljuk architectures. Particularly, the madrasas with double minarets, which were built by the viziers in the late of 13th century, are special samples. These madrasas are in Konya, Kayseri, Sivas and Erzurum. At the same time, these buildings were the most important educational foundations of this period.

All of the madrasas were financed by endowed charities in Islamic world and in Anatolia in the middle age. Within this concept, it is similar to funded universities nowadays. The function of madrasas relies on certain procedures by endowments in accordance with regulations. Endowments acknowledge madrasah education and its functions, educational curriculum, the number of students, the duration of education, teaching staff, other personals, wages, food and the income of the foundation.

We can mention about specialization in a certain field in Anatolian Seljuk madrasas. Madrasas offer various types of religious education such as darülhadis, darülkurra and darülhüffaz with special reference to their majors. Besides, the education plays an important role in logic, philosophy, fıkıh, cosmology, astronomy, mathematics, geometry, algebra and chemistry. Medical madrasas and hospitals are important buildings in health and education. Some of the hospitals function as both hospitals and medicine education. Solely, the theoretical and practical educations co-exist. Some medicine madrasas and hospitals were constructed next to each other and thus integrated.

Müderris, functioning like professors, are ultimately responsible for education and administrative stuff. More than one müderris work in madrasas in line with the size of the buildings. Muids are the assistants of müderris. Besides, successful senior students help müderris.

The needs of all the students in Seljuk madrasas are met by the foundations. Madrasah endowments explain us that any fees weren't taken from students, daily needs such as housing and food were met and some pocket money were given. The number of students range from 15 to 40 according to the size of madrasas. Some of the students in need stayed in madrasas and others used to go to their houses.

The Seljuk period madrasas and hospitals consisted of student rooms in a court, iwans (summer classrooms), classrooms, library, imaret, masjid, and tombs. In the architecture of madrasas, there is a court with a pool just in the middle or open areas and closed student rooms, and other locations. The court constitutes the center of madrasas. Places such as libraries and imarets with different functions can be viewed as pre samples of the universities today.

Kaynakça Bilgisi:

Şaman-Doğan, N. (2013). Ortaçağ'da Anadolu'nun eğitim mekânları: selçuklu medreseleri- darüşşifalarından örnekler. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [Hacettepe University Journal of Education]*, 28(2), 429-443.

Citation Information:

Şaman-Doğan, N. (2013). Educational sites in the middle ages of anatolia: samples of seljuk madrasas and hospitals [in Turkish]. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [Hacettepe University Journal of Education]*, 28(2), 429-443.